Ч-49

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

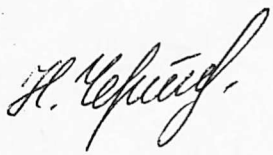
ЧЕРНИШ НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 373.5.016:821.161.2-14

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНЕ ВИВЧЕННЯ ЛІРИКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 5-7 КЛАСАХ

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2013

8953
НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди".

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Токмань Ганна Леонідівна,
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди", професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Ісаєва Олена Олександрівна,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, завідувач кафедри методики викладання російської мови та світової літератури;

кандидат педагогічних наук
Рудницька Людмила Валентинівна,
ВКНЗ "Коростишівський педагогічний коледж імені І. Я. Франка", викладач.

Захист відбудеться "26" квітня 2013 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.07 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано "25" березня 2013 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор філологічних наук, доцент Л. В. Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Аналіз ліричних творів викликає у вчителів найбільше труднощів, оскільки цей літературний рід психологічно складний і вимагає розвинутих почуттів, які ще не притаманні учням середніх класів. Через психологічну несформованість, малий життєвий досвід, переважно предметне мислення учні-підлітки важко сприймають складну метафорику, психологічний малюнок, підтексти, філософські думки, що характеризують українську лірику. Проблема загострилась із введенням до шкільних програм творів XX ст. з модерністичною поетикою, якій притаманні суб'єктивність і асоціативність. Низький рівень вивчення поезії в основній школі також спричинено недостатнім обсягом фонових гуманітарних знань підлітків, що ускладнює розуміння тексту. Відтак виникла суперечність між потребою у сформованості читача української лірики, готового до особистісного діалогу з високохудожнім поетичним твором, і відсутністю методичної системи особистісно-орієнтованого вивчення національної лірики в основній загальноосвітній школі.

Над проблемами особистісно-орієнтованого навчання працюють такі психологи і педагоги, як Г.Балл, І.Бех, В.Бочелюк, В.Пилипенко, С.Подмазін, І.Якиманська та ін., проте їхні ідеї ще не введено у методику навчання лірики в основній школі.

Питання вивчення української лірики як специфічного матеріалу шкільного викладання порушено у комплексних курсах методики: О.Бандури, Т.Бугайко, В.Неділька, Є.Пасічника, А.Ситченка, Б.Степанишина, К.Сторчака, Г.Токмань. Окремі аспекти теми висвітлено Ю.Бондаренком, А.Градовським, С.Жилою, О.Куцевол, В.Уліщенко, А.Фасолею та ін.

Авторські методики шкільного прочитання лірики, української та зарубіжної, запропоновано у працях Б.Буяльського, А.Гаркаві, В.Захарової, А.Капської, О.Карсалової, А.Лісовського, В.Медведєва, О.Орлової, Й.Трофімова, Є.Фьонової. У російській науці цю проблему досліджували: О.Богданова, А.Жижина, В.Нікольський, З.Рєз, М.Рибнікова та ін. В українській методиці навчання зарубіжної літератури – В.Гладишев, О.Ісаєва, Ж.Клименко, Л.Мірошниченко, Ф.Штейнбук та ін.

Проте цілісної методичної системи особистісно-орієнтованого вивчення української лірики ще не сформовано. Поява нових постатей у програмі, значне жанрове і стильове збагачення добірки віршів для текстуального розгляду, ускладнення понятгєвого апарату шкільного аналізу твору викликає потребу в модернізації предметної дидактики, відтак тема дисертаційного дослідження "Особистісно-орієнтоване вивчення лірики на уроках української літератури в 5-7 класах" актуальна.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження входить до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання філологічного факультету ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія

Сковороди" з теми "Діалогічне прочитання української літератури: аксіологічний аспект" (державний реєстраційний № 0109U002640).

Тема дисертації затверджена вченою радою ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" (протокол №9 від 29 червня 2008 року) та узгоджена міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №8 від 28 жовтня 2008 року).

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес на уроках української літератури в 5-7 класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – методика особистісно-орієнтованого вивчення ліричних творів, визначених шкільною програмою з української літератури для прочитання й аналізу у 5-7 класах.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методичну систему особистісно-орієнтованого вивчення ліричних творів у середніх класах загальноосвітньої школи.

Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання таких **завдань**:

- сформувати теоретико-літературні основи вивчення ліричних творів у школі та визначити психолого-педагогічні засади прочитання поезії учнями підліткового віку;
- проаналізувати проблему в науковій та навчальній літературі, програмах, шкільній практиці, узагальнити здобутки, запропонувати шляхи вдосконалення вивчення лірики;
- виявити провідні принципи методики особистісно-орієнтованого вивчення поезії на уроках української літератури, сформувати критерії оцінювання та рівні навчальних досягнень учнів;
- визначити методичні засади формування вмінь виразно читати, аналізувати та інтерпретувати вірш в основній школі, опанування теоретико-літературних понять, розвитку індивідуальних здібностей;
- запропонувати типологію уроків, присвячених лірриці;
- виявити найбільш ефективні методи та прийоми навчальної роботи з ліричними текстами, увести елементи інноваційних педагогічних технологій у методичну систему;
- провести педагогічний експеримент та проаналізувати його результати.

Методологічну основу дослідження склали теоретико-літературне тлумачення лірики як літературного роду; сучасна психолого-педагогічна думка про підлітковий вік, зокрема психологію сприймання художнього твору; теорія особистісно-орієнтованого навчання.

Для вирішення поставлених завдань застосовувалися такі **методи** наукового пошуку:

- **теоретичні:** аналіз і синтез джерелознавчої літератури для вивчення теоретичних основ проблеми, критичний аналіз навчальних програм, підручників і посібників, узагальнення педагогічного досвіду для визначення теоретико-методичних засад дослідження;

- **емпіричні:** *діагностичний метод* (анкетування, опитування, бесіди); *обсерваторний метод* (педагогічні спостереження й аналіз уроків літератури, усних і письмових відповідей респондентів для виявлення видів і форм навчальної діяльності); *метод педагогічного експерименту* (для перевірки ефективності розробленої методики); *методи математичної статистики й обробки даних* для опрацювання отриманих результатів експериментального дослідження.

Названі методи взаємодоповнювали один одного і забезпечували можливість комплексного пізнання предмета дослідження.

Експериментальна база. Дослідне навчання здійснювалося в 5-ти загальноосвітніх навчальних закладах (міських і сільських). Навчання проводилося в двох варіантах: у контрольних класах – за традиційною методикою, в експериментальних – за дослідною програмою дисертанта. Експеримент передбачав три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

Організація дослідження. Дослідження проводилось у три етапи.

На першому етапі (2007 рік) вивчалася й аналізувалася українська та зарубіжна літературознавча, психолого-педагогічна і методична література з проблеми дослідження, аналізувалися програми та підручники з української літератури для 5-7 класів, узагальнювався досвід роботи вчителів-словесників. Було проведено констатувальний експеримент.

На другому етапі (2008 рік) здійснювався вибір оптимальних форм, методів і прийомів роботи з особистісно-орієнтованого вивчення поезії, розроблялася відповідна методична система. Експериментальну методику вивчення лірики було запроваджено у практику дослідного навчання.

На третьому етапі (2008-2011 роки) проводилась експериментальна перевірка створеної системи особистісно-орієнтованого навчання ліричних творів у 5-7 класах, через контрольні зрізи знань система коригувалась; піддавалися аналізу й узагальненню результати дослідження, формувалися основні методичні положення, висновки та рекомендації.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що

вперше

- на сучасних теоретико літературних та психолого-педагогічних засадах створено методичну систему особистісно-орієнтованого вивчення лірики в 5-7 класах загальноосвітньої школи;

- запропоновано провідні принципи особистісно-орієнтованого навчання лірики на уроках української літератури та окреслено шляхи їх реалізації;

- визначено критерії оцінювання та схарактеризовано рівні навчальних досягнень учнів основної школи у прочитанні ліричного тексту;

удосконалено

- класифікацію літературних завдань: до неї введено завдання для ефективного вивчення лірики різних тематичних жанрів;

- класифікацію уроків української літератури: запропоновано такі види уроку вивчення лірики, як урок-занурення, урок одного ліричного твору, урок поетичної творчості учнів;

дістали подальшого розвитку

- компетентнісний підхід до вивчення української літератури: схарактеризовано лірико-пізнавальний складник літературної компетенції учня;

- положення про способи навчання лірики: доповнено систему прийомів вивчення ліричного твору в школі;

- методика навчання виразного читання, аналізу та інтерпретації ліричного тексту, визначення версифікаційних особливостей вірша.

Практичне значення дослідження визначається тим, що запропонована методика може бути застосована вчителями на уроках української літератури з метою поліпшення вивчення лірики у 5-7 класах. Матеріали дисертації також можуть бути використані у вищих навчальних закладах у процесі читання лекцій та проведення практичних і лабораторних занять під час навчання студентів-філологів з дисципліни "Методика навчання української літератури в середній школі" та на курсах фахової перепідготовки вчителів.

Апробація результатів дослідження. Концепцію та результати дослідження обговорено на засіданні кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання (протокол №10 від 29 травня 2012 року). Основні результати дисертаційної роботи представлено у виступах *на міжнародних науково-практичних конференціях:* "Наукові дослідження – теорія та експеримент 2008", 19-21 травня 2008 р. (м. Полтава, 2008 р.); "Розвиток наукових досліджень 2008", 24-26 листопада 2008 р. (м. Полтава, 2008 р.); "Наукові дослідження – теорія та експеримент 2009", 18-20 травня 2009 р. (м. Полтава, 2009 р.); "Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном", 28-29 жовтня 2010 р. (м. Горлівка, 2010 р.); *всеукраїнських науково-практичних конференціях:* "Діалогічні аспекти науково-педагогічної спадщини видатних українських дидактів-філологів Євгена Пасічника, Бориса Степанишина, Олександра Біляєва, Леоніда Скуратівського", 11-12 квітня 2008 р. (м. Переяслав-Хмельницький, 2008 р.); "XIV Всеукраїнські Сковородинівські читання", 1-3 жовтня 2009 р. (м. Переяслав-Хмельницький, 2009 р.); "Сучасна україністика: наукові парадигми мови, літератури та документознавства", 22-23 жовтня 2009 р. (м. Київ, 2009 р.); "Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти: стан, проблеми, перспективи", 22 березня 2011 р. (м. Вінниця, 2011 р.); "Художня література і екзистенціальна філософія", 14-15 квітня 2011 р. (м. Переяслав-Хмельницький, 2011 р.); "XV Всеукраїнські Сковородинівські читання", 6-8 жовтня 2011 р. (м. Переяслав-Хмельницький, 2011 р.); *всеукраїнських науково-практичних Інтернет-конференціях:* "Актуальні проблеми професійної підготовки студентів ВНЗ", 14-15 травня 2009 р. (м. Переяслав-Хмельницький, 2009 р.); "Навчання, виховання і розвиток обдарованої особистості: ретроспектива і перспектива", 8-9 грудня 2009 р. (м. Переяслав-Хмельницький, 2010 р.); "Підготовка майбутнього педагога в умовах реформування сучасної вищої освіти: проблеми, теорія і практика", 16-18 лютого 2011 р. (м. Переяслав-Хмельницький, 2011 р.).

Публікації. Основні положення дослідження висвітлено у 17 одноосібних публікаціях, із них 5 статей у наукових фахових виданнях України, 12 статей в інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 446 сторінки, з них основного тексту – 215 сторінок (у тому числі 6 таблиць, 5 малюнків і 1 діаграма). Список використаних джерел містить 263 позиції. Додатки розташовано на 203 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його предмет, об'єкт, мету і завдання, розкрито наукову новизну і практичне значення, подано відомості про апробацію та впровадження експериментально-дослідного навчання.

У першому розділі – **"Теоретичні засади особистісно-орієнтованого вивчення лірики в 5-7 класах"** – визначено теоретико-методологічні підвалини дослідження, сформовано літературознавчі, психолого-педагогічні та методичні засади особистісно-орієнтованого викладання ліричних творів у середніх класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Аналіз наукових праць дав змогу виокремити ті особливості лірики, які передовсім спричинюють специфіку її викладання в основній школі. І.Франко зазначав, що поезія первинно була співом, рецитацією, оповіданням, грою, попри нинішню відсутність музичного супроводу мелодійність звучання залишилась їй притаманна. В.Лесик конститутивними рисами лірики назвав її зосередженість на враженнях ліричного героя, його настроях, думках, почуттях і переживаннях. В.Іванисенко відзначив значний духовний потенціал, який містить невеликий за обсягом текст вірша.

У ліричному творі присутнє суб'єктне "Я", ліричний герой. Він має індивідуалізований, типізований та самодостатній характер. Л.Тимофєєв стверджує, що кожен автор приходить у поезію зі своїм ліричним героєм. У творі також можуть бути присутні ліричний адресат, ліричний персонаж, образ-пейзаж, символ тощо.

Поміж численних жанрових класифікацій лірики обираємо як засадничу класифікацію В.Пахаренка. Науковець, поклавши в основу тематичний критерій, виокремив такі жанри: громадянська лірика (суспільно-політична, патріотична); інтимна лірика (любовна, родинна, лірика дружби); філософська лірика; релігійна лірика; пейзажна лірика; сатирична лірика.

Образна система будь-якого ліричного твору ґрунтується на асоціативності. Певний асоціативний ряд утворює цілісну систему знаків, які містять узагальнювальні властивості за законом суміжності, уподібнення, контрасту. Прикметною ознакою асоціативності української лірики є її закоріненість у фольклорну стихію та міфологію (Н.Анісімова).

Найрізноманітніші аспекти дійсності поети прагнуть охопити метафорою, що ґрунтується на глибині асоціативних зв'язків. У ХХ ст. метафорою стали називати будь-який спосіб образного висловлювання, вона переросла функції тропу, її почали трактувати як ідеологію (Р.Харчук). Сучасні літературознавці (Є.Нахлік, Ю.Ковалів) відзначають такі явища в українській ліриці, як "метафоричний спалах",

переміщення умовно-асоціативних форм із периферії до центру літературного процесу.

Поняття сугестії, тобто навіювання, передає одну із суттєвих властивостей лірики, її спроможність безпосередньо впливати на читача, його настрій, емоції, прагнення. А.Гризун тлумачить сугестію як поєднання додаткових смислових та інтонаційних відтінків, завдяки чому поет передає незбагненність і неосяжність душевного стану ліричного героя. О.Астаф'єв наголошує на метафізиці навіювання, музичній магії вірша.

Особливості мовної організації віршованого ліричного твору детально схарактеризував І.Качуровський, результати досліджень ученого у царинах строфіки, метрики, фоніки, виражальних засобів мови покладено в основу нашої методичної системи.

У ліриці спостерігаємо поширення явищ інтертекстуальності – взаємопроникнення текстів різних часових прошарків. Ліричним творам українських авторів притаманна низка особливостей, які зумовлені ментальністю народу, властивостями національного характеру, історико-літературним процесом. Вірші містять традиційні образи-символи, так звані архетипи (К.-Г.Юнг), які зберігають узагальнений досвід нації.

Учні 5-7 класів віком від 10 до 14 років належать до підлітків (школярі 5-6 класів – до молодшого підліткового віку, семикласники – до старшого підліткового віку). Цей період учені називають критичним, або перехідним, оскільки відбувається перехід від дитячого до дорослого стану. Підлітковий вік є нестабільним, важким і найбільш залежним від реальностей довкілля. Учні починають задумуватися над питаннями, які часто порушує лірика: про життя і смерть, війну і мир, взаємини між людьми, духовні цінності.

У цьому віці з'являється цікавість до власного внутрішнього світу, відтак уважне прочитання лірики допоможе юним читачам осмислити своє "Я", спроектувати його на майбутнє (О.Нікіфорова). Уведення філософської та інтимної лірики в програму основної школи психологічно виправдане, адже підлітки спрямовують свою поведінку на дорослі форми взаємин та вчинків (М.Заброцький).

Школярі 5-7 класів запам'ятовують швидко та надовго, у них, порівняно з учнями початкової школи, покращується запам'ятовування словесного і образного матеріалу, зростає обсяг матеріалу, що зберігається у свідомості, смислова пам'ять набуває логічного характеру (Б.Волков). Отже, вони здатні багато й осмислено вчити напам'ять, міцно засвоювати теоретико-літературні поняття, зберігати у пам'яті логіку аналізу художнього твору.

Психологи, даючи характеристику підліткам, називають таку особливість, як перцептивний розвиток: учень-підліток має здатність бачити навколишній світ у відповідності до власних почуттів, які звільняють його від штампів (О.Скрипченко). Як наслідок, школярі краще сприймають художню форму твору, набувають здатності розуміти призначення кожного її елементу.

Новий, вищий рівень навчальної діяльності підлітків визначається ступенем її самостійності (В.Крутецький), учнів цікавлять проблемні ситуації, питання, пошук джерел інформації, можливості для власної читацької активності. У підлітковому

віці увиразнюються здібності дітей, які вчитель має спрямовувати в русло конструктивної творчості, зокрема поетичної. Психологія творчості в підлітковому віці має ґендерні особливості прояву: дівчата більш емоційні, цікавляться внутрішнім світом людей; хлопці більше зосереджені на зовнішньому плані буття (Л.Міщиха).

Між молодшими і старшими підлітками є психологічні відмінності, зокрема молодші схильні до безпосередньо емоційного, предметно-образного сприймання твору, натомість у старших переважають естетичні та інтелектуальні реакції на текст.

Аналіз віршів потребує фонових знань з психології, які вчитель повинен дібрати відповідно до конкретного художнього тексту. Слід зважати на національну психологію, менталітет, підсвідомість школярів. Індивідуальний підхід до кожного учня педагог може знайти завдяки умовному їх поділу на психотипи (екстравертів та інтровертів, візуалів та вербалів).

Засадничими для пропонованої методичної системи є педагогічні ідеї, зокрема положення праць Л.Божович, В.Бочелюка, В.Пилипенко, С.Подмазіна, І.Якиманської, присвячених особистісно-орієнтованому навчанню; теоретико-методичні обґрунтування педагогічних технологій В.Волканової, І.Дичківської, І.Зязюна, В.Різуна, Г.Селевка. Низка інновацій відповідає засадничим ідеям особистісно-орієнтованого навчання, сприяє їх реалізації. До них належать інтерактивне навчання (моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем), суґестивне навчання (навіювання емоцій, запам'ятовування у стані релаксації), ейдетичне навчання (вираження рецепції твору шляхом створення образів), медіанавчання (мультимедійні засоби допомагають візуалізації та аудіозації отриманої інформації, обміну нею).

Питання вивчення лірики як специфічного матеріалу шкільного викладання порушено у системних методичних працях вітчизняних учених: Т.Бугайко, Ф.Бугайка, Н.Волошиної, Л.Мірошниченко, В.Неділька, О.Ісаєвої, Є.Пасічника, А.Ситченка, Б.Степанишина, К.Сторчака, Г.Токмань, В.Уліщенко, Ф.Штейнбука та інших. У російській науці здобутками цього плану позначено праці: О.Богданової, А.Жижиної, В.Нікольського, З.Рєз, М.Рибнікової та інших. Моделі шкільного прочитання ліричного твору запропоновано у спеціальних дослідженнях А.Лісовського, В.Мєдвєдєва, О.Орлової тощо.

У методиці навчання літератури напрацьовано низку положень про шкільний розгляд лірики, зокрема про етапи її вивчення, значення та техніку виразного читання, шляхи аналізу вірша, міжпредметні зв'язки, засвоєння теоретико-літературних понять, активну читацьку діяльність, написання творчих робіт тощо.

Запропонована в дисертації методична система особистісно-орієнтованого вивчення ліричних творів у основній школі ґрунтується на положеннях теоретико-літературного і психолого-педагогічного змісту та розвиває традиції вітчизняної методичної науки.

У другому розділі – **"Методична система особистісно-орієнтованого вивчення української лірики у середніх класах загальноосвітньої школи"** –

запропоновано авторську методичну систему шкільного сприймання та прочитання лірики відповідно до програм 5-7 класів.

Огляд чинних шкільних програм показав: ліричні твори вивчаються у всіх класах, від 1 до 11, укладачі програми дотримуються принципу "від простого – до складного". Програми з української літератури у 5-7 класах подають лише доступні дітям цього віку поезії та відомості з теорії літератури, спадний характер обсягу матеріалу забезпечує можливість поглибленого вивчення ліричних творів. Водночас добірці програмових віршів бракує тематичного та настроєвого різноманіття (пропонуємо у 6 класі вивчати культурологічний твір М.Рильського "Мова", а у 7 – гумористичний вірш І.Малковича "Житіє часника"). Необхідно також доповнити терміносистему для аналізу лірики (вносимо такі поняття, як пейзажна лірика (5 клас), громадянська лірика, рима (6 клас), стопа, віршовий розмір, інтимна та філософська лірика (7 клас). До вивчення всіх ліричних творів рекомендуємо нові мистецькі контакти та міжпредметні зв'язки.

Усі чинні підручники з української літератури для 5-7 класів оформлені естетично, побудовані логічно, вони мають доступний для учнів зміст; запитання та завдання спрямовані на самостійний аналіз та особисту інтерпретацію вірша. Запропоновано доповнити їх критичними статтями, мемуаристикою, запитаннями та завданнями, які будуть реалізовувати інноваційні педагогічні технології.

У базових для дослідження школах проведено констатувальний експеримент, результати якого показали, що рівень вивчення ліричних творів у 5-7 класах за умови традиційного навчання недостатній: учні не завжди емоційно-ціннісно сприймають вірші і не вміють їх індивідуально осмислити. Тому запропоновано особистісно-орієнтовану методичну систему навчання поезії в середніх класах.

Застосовано компетентнісний підхід до навчання. Напрацьовано такі складники літературної компетенції: біографічний (знати видатних поетів України, особливості їх життя і творчості); декламаційний (уміти виразно читати вірш: голосно, чітко та емоційно, зупинятись на довгих та коротких паузах, граматично і логічно наголошувати слова, застосовувати інтонацію, міміку та іноді жести, передаючи вербально і невербально зміст поетичного твору та його особистісне сприймання); літературознавчий (робити аналіз поезії: прочитавши рядки твору, вміти детально їх проаналізувати з огляду на почуття та думки, художні образи, зображально-виражальні засоби мови); інтерпретаційний (індивідуально тлумачити ключові образи і складні місця художнього тексту); термінологічний (володіти літературознавчими термінами, які стосуються лірики як літературного роду, вміти робити графічний малюнок вірша та визначати віршовий розмір, рими, строфи); креативний (уміти реалізувати власні поетичні та перекладацько-поетичні здібності).

На уроках вивчення віршів користуються загальнопедагогічними і спеціальними принципами навчання. Домінантними під час особистісно-орієнтованого вивчення ліричних творів у 5-7 класах визначено такі:

- принцип націоцентризму (за Г.Ващенком), реалізуючи який, слід: відчувати аксіологічну основу твору, зокрема такі національні цінності, як суверенність України, пам'ять про її героїв, християнські моральні норми, вершини

культури, українська мова; враховувати ментальність народу та риси національного характеру, які виявлені у творі; проводити паралелі між літературним твором та національним фольклором; уміти виявляти в тексті й тлумачити архетипи, притаманні українській культурі;

- принцип суґестивного навчання (зокрема радості, ненапруженості та концентративної психорелаксації (за С.Пальчевським), який доцільно впроваджувати за допомогою: створення атмосфери на уроці, яка б відповідала настрою вірша, що буде вивчатися; декламування вірша вчителем на фоні притишеного звучання музики; есеїстичної форми викладу навчального матеріалу; застосування "поетичної критики";
- принцип креативності (за О.Куцевол), який може реалізовуватися за допомогою: виконавської творчості (школярі поєднують виразне читання віршів з елементами акторської майстерності; поезії, які покладені на музику, діти співають; театралізовано "презентують" ліричний твір); поетичної творчості (учні самі пробують писати ліричні твори на визначену тематику, а також вірші про поетів та їх творчість); перекладацької творчості (школярі пробують перекладати поезії, що вивчаються, та власні іноземною мовою); есеїстики (діти пишуть есе про поетів та їхні твори);
- принцип діалогізму (за Г.Токмань): на уроках вивчення лірики засадничим є діалог між ліричним героєм твору та читачем, ефективними є діалоги тексту з образотворчим мистецтвом (слід демонструвати репродукції картин художників та учнівські малюнки до вірша, проводити паралелі між ними); музикою (прослуховування у записі виконання ліричних творів, які покладені на музику і стали піснями); іншими навчальними предметами (зарубіжна література, історія України, народознавство, мовознавство, іноземна мова, географія тощо); діалог між учнями (інтерактив).

Методи та прийоми навчання є важливим складником пропонованої методичної системи. Розроблено модифікацію класифікації М.Кудряшова (методи творчого читання, евристичний, дослідницький та репродуктивний), з огляду на вивчення ліричних творів у 5-7 класах. Підібрано прийоми до кожного з методів.

Виразне читання творів надає урокам української літератури емоційності та театральності, що відрізняє їх від інших шкільних предметів. Запропоновано етапи роботи: виразне декламування поезії вчителем або підготовленим обдарованим учнем із залученням інших видів мистецтва; навчальна пауза; повільне, вдумливе читання учнями вірша про себе; поєднання виразного читання з текстуальним построфним тлумаченням; підготовка партитури; виразне учнівське читання з прагненням до акторської майстерності; прослуховування виконання ліричного твору майстром слова (у записі).

В основній школі до розгляду ліричних творів учитель уводить елементи аналізу та інтерпретації. Ці два поняття близькі за своїм змістом і часом вживаються як спарений термін "аналіз-інтерпретація". Аналізують те, що фактично відображено у поезії, є однозначним; інтерпретують багатозначні місця тексту, значення ключових, часто символічних образів. Запропоновано вводити елементи аналізу вірша за такими етапами – у 5 класі: історія написання твору, визначення тематичного жанру, характеристика ліричного героя або персонажа, визначення та

тлумачення художніх засобів мови, основна думка поезії (П.Тичина "Гаї шумлять"). У 6 класі додано ще три пункти: перебіг почуттів і думок у вірші, характеристика строф поезії, особливості римування (С.Чернілевський "Теплота родинного інтиму"). Семикласники додатково аналізують підтекст ліричного твору та визначають віршовий розмір (А.Малишко "Пісня про рушник").

Для компетентного аналізу та інтерпретації тексту запропоновано типи завдань на основі тематичної класифікації ліричних творів. Громадянська лірика: визначити національні, політичні проблеми, висвітлені у поезії; з'ясувати громадянську позицію ліричного героя вірша; сформулювати ідею твору; висловити власну думку з порушених у творі суспільних проблем. Інтимна лірика: схарактеризувати переживання героя, пов'язані з його життям; визначити різновид інтимної поезії (любовна, родинна, лірика дружби); намалювати словесний портрет ліричного героя та інших персонажів; створити психологічний малюнок вірша – перебігу почуттів, виражених у ньому. Філософська лірика: визначити філософську проблему в творі – сенс існування, морально-етичний вибір, добро і зло, життя і смерть, людина і довкілля; схарактеризувати ключові образи; пояснити смисл протиставлень та запитань, якщо вони є у вірші; знайти і витлумачити афористичний вислів. Релігійна лірика: описати релігійні почуття і переживання виражені у вірші; прокоментувати поетичне звернення до Бога; знайти і пояснити духовні цінності, піднесені поетом; з'ясувати діалог вірша з Біблією. Пейзажна лірика: описати пору року, змальовану автором у вірші; усно намалювати картини, описані у поезії; схарактеризувати ставлення автора до природи, передати викликані нею емоції; знайти й пояснити образи, пов'язані з різними органами чуття (зорові, слухові, дотику, запаху, смаку). Сатирична лірика: назвати вади людини чи суспільства, висміяні у вірші; визначити засоби смішного, використані автором; довести актуальність цього твору в наші дні або в минулу епоху.

Завдяки контекстному сприйманню і осмисленню ліричного твору підвищується рівень його розуміння учнями, відтак використовуємо і поєднуємо різні види контексту: біографічний (Леся Українка "Як дитиною, бувало…"), історичний (П.Чубинський "Ще не вмерла Україна"), загальномистецький (вірш Т.Шевченка "Садок вишневий коло хати", романс П.Чайковського "Вечір", картина Т.Шевченка "Селянська родина").

У дисертації запропоновано класифікацію програмових термінів, пов'язаних з лірикою (на основі 5-7 класів): 1) родові ознаки лірики (ліричний герой, ліричний твір); 2) жанровий поділ (акровірш, пісня-гімн, народна пісня, колискова, диптих, коломийки, вільний вірш); 3) поетичні засоби мови (епітет, порівняння, метафора, гіпербола, рефрен, анафора, прийоми контрасту); 4)закономірності віршування (строфа, рима, віршований ритм).

Напрацьована методика вивчення літературознавчих термінів ґрунтується на знанні психологічних вікових особливостей засвоєння підлітками абстрактних понять.

Одне із завдань учителя-словесника – сприяти розвитку творчих здібностей учнів. Школярі роблять спроби писати вірші певного жанру, складати строфи зі заданими римами, ритмом. Літературно-критична творчість полягає у написанні дітьми письмових робіт (творів, нарисів, есе). Філологічних знань та особливого відчуття

віршованого художнього слова потребує перекладацька діяльність. Учнівська творчість, пов'язана з вивченням лірики, сприяє екзистенційному засвоєнню ідейно-художнього багатства української поезії; самореалізації; розвитку креативності.

Запропоновано класифікацію уроків вивчення лірики в 5-7 класах (на основі дидактичної мети): урок занурення (поетична творчість П.Тичини – 5 клас), урок одного ліричного твору (А.Малишко "Пісня про рушник" – 7 клас), урок поетичної творчості учнів (поетичний доробок Лесі Українки – 6 клас). Методичну специфіку мають уроки рідного краю та позакласного читання, присвячені поезії.

Розроблено модель методичної системи особистісно-орієнтованого вивчення ліричних творів у 5-7 класах (Рис. 1.).

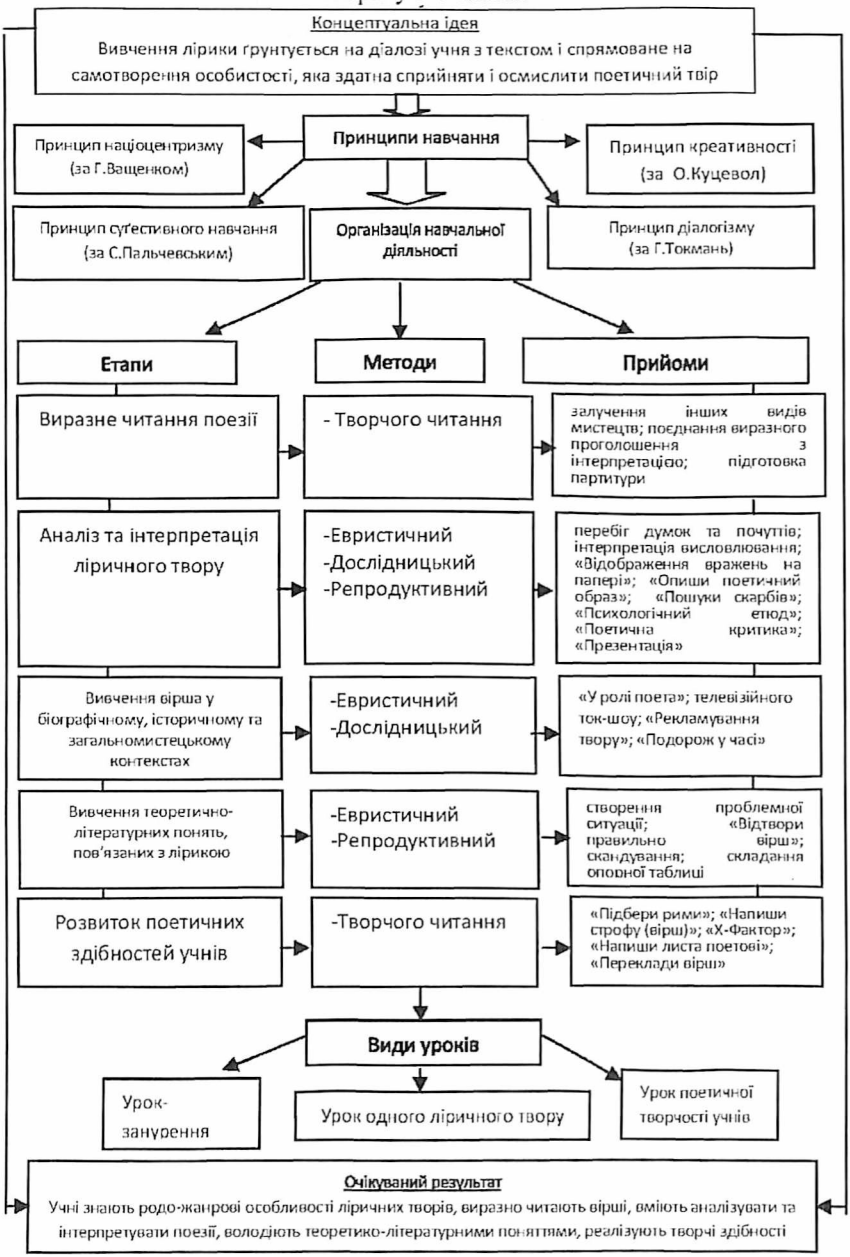
У третьому розділі дисертації – **"Проведення педагогічного експерименту та моніторинг одержаних результатів"** – висвітлено перебіг апробації методичної системи особистісно-орієнтованого вивчення ліричних творів у середніх класах на уроках української літератури та відображено напрями реалізації теоретичних здобутків дослідження на практиці. Описано планування та хід експерименту, зокрема формувальний та контрольний етапи; розроблено критерії оцінювання та рівні вивчення поезії учнями 5-7 класів.

Перевірялася гіпотеза, сутність якої полягає в припущенні, що вивчення ліричних творів учнями-підлітками буде успішним за умов: виразного читання вірша вчителем та учнями, з проявом індивідуальних вражень та творчої манери; вивчення поезії шляхом аналізу та інтерпретації художнього тексту з урахуванням тематичного жанру; розгляду ліричного твору в біографічному, історичному та загальномистецькому контекстах; засвоєння літературознавчих термінів; застосування системи методів, прийомів, інноваційних педагогічних технологій; організації учнівської творчості: поетичної, виконавчої, літературно-критичної, перекладацької; уведення таких видів уроку вивчення лірики, як урок-занурення, урок одного ліричного твору, урок поетичної творчості учнів; застосування індивідуального підходу до учнів, з урахуванням їхніх творчих нахилів і філологічних здібностей.

У ході дослідження визначено рівні вивчення ліричних творів учнями 5-7 класів на уроках української літератури, які визначались за такими критеріями: вміння виразно читати (декламувати) поезію; оволодіння елементами аналізу та інтерпретації ліричного твору; усвідомлення контекстного значення вірша (біографічного, історичного, загальномистецького); розуміння теоретико-літературних понять, пов'язаних з лірикою; розвиток літературно-творчих здібностей.

Високий рівень визначався на основі таких показників: школярі виразно, голосно, чітко, технічно правильно, роблячи логічні наголоси та паузи, застосовуючи міміку та іноді жести, декламують вірш, виявляючи його власне розуміння та переживання; на високому рівні володіють потрібними елементами аналізу та інтерпретації ліричного твору, висловлюють свої думки; вміють з'ясовувати біографічний, історичний та загальномистецький контексти вірша; досконало володіють поняттями з теорії літератури та оперують ними: наводять приклади, застосовують під час розгляду тексту; виявляють творчу активність, самостійність та оригінальність, мають схильність до поетичної творчості.

Рис. 1. Модель методичної системи особистісно-орієнтованого вивчення ліричних творів у 5-7 класах

Достатній рівень: учні виразно читають ліричний твір, самостійно виправляючи допущені помилки; роблять правильний, але неповний аналіз вірша, інтерпретують окремі висловлювання з тексту, дають власну оцінку прочитаному; під керівництвом учителя виконують контекстне вивчення ліричного твору; володіють термінами з теорії літератури, за поданим учителем зразком наводять приклади; літературно-поетична творчість має епізодичний характер.

Середній рівень: учні декламують вірш, допускаючи помилки щодо виразності та інтонації; поверхнево і неповно роблять аналіз поезії, не в змозі передати особисті враження і оцінки; частково розуміють один з видів контексту (як правило, біографічний); володіють теоретико-літературними поняттями на початковому рівні їх засвоєння; творчі здібності проявляють лише за наявності зразка та з допомогою педагога.

Низький рівень: школярі читають поезію невиразно, допускаючи багато помилок щодо наголосів та пауз; аналізують вірш на змістовому рівні стандартними фразами; підлітки ігнорують контекстне вивчення ліричних творів; фрагментарно відтворюють знання з теорії літератури, практично не усвідомлюючи змісту; не розвинуті творчі здібності.

Рівні розвитку визначали на основі виконання системи усних та письмових завдань (творчого, репродуктивного, евристичного та дослідницького характеру).

За результатами експерименту було підраховано відсоткове співвідношення означених рівнів у контрольних та експериментальних класах (Рис. 2).

Отже, кількісні та якісні показники експериментального навчання дають змогу зробити висновок про ефективність розробленої методики особистісно-орієнтованого вивчення ліричних творів у середніх класах на уроках української літератури.

На основі результатів дослідження було зроблено такі **висновки:**

У методичній науці та шкільній практиці існує проблема ефективного вивчення ліричних творів учнями-підлітками. У дисертації запропоновано методичну систему особистісно-орієнтованого вивчення української лірики в 5-7 класах загальноосвітньої школи, спрямовану на формування літературної компетентності школяра та його особистісний розвиток.

1. Теоретико-літературними засадами запропонованої методичної системи є низка ознак лірики як літературного роду. Ліричні твори зображують дійсність за допомогою вираження почуттів, думок, переживань, що збагачує духовний світ людини та приносить читачам естетичну насолоду. Лірика має жанровий поділ, їй притаманні асоціативність, метафоричність, суґестивність. У центрі твору перебуває ліричний герой, художній світ твору містить різноманітні образи, поетична мова насичена виражальними засобами. Віршована форма характеризується строфікою, метрикою, фонікою.

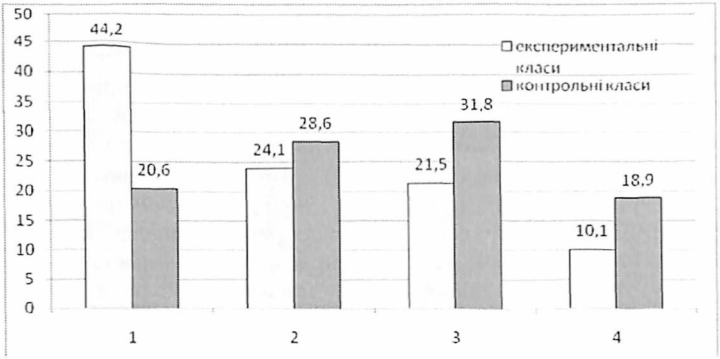

Рис. 2. Діаграма вивчення ліричних творів учнями 5-7 класів на уроках української літератури:

1 - високий рівень
2 - достатній рівень
3 - середній рівень
4 - низький рівень

Поезія кожного народу має свою національну специфіку. Явище інтертекстуальності пов'язує українську лірику з фольклором, іншими текстами вітчизняної та зарубіжної літератури.

У підлітковому віці зростає пізнавальна активність, цікавість до внутрішнього світу людини. Розвивається мислення, уява, увага; пам'ять набуває логічного характеру, сприймання стає всебічним, а мислення – творчим. Відбуваються різкі психологічні зміни та спостерігається певний внутрішній дисбаланс. Особливістю динаміки є перцептивний розвиток підлітків. Психологія творчості в підлітковому віці має гендерні особливості. Виразні відмінності існують між молодшими і старшими підлітками. Індивідуальний підхід до кожного учня педагог може знайти завдяки умовному їх поділу на психотипи (екстравертів та інтровертів, візуалів та вербалів).

У роботі засадничою обрано особистісно-орієнтовану освітню парадигму. Особистісно-орієнтоване навчання української лірики – це організований учителем процес навчальної діяльності, у центрі якого перебуває діалог учня як особистості з поетичним текстом, спрямованої на формування лірико-пізнавального складника літературної компетентності школяра.

2. У методичній науці напрацьовано низку положень про шкільний розгляд лірики, зокрема про етапи її вивчення, значення та техніку виразного читання, шляхи аналізування вірша, міжпредметні зв'язки, засвоєння теоретико-літературних понять, активізацію читацької діяльності, проведення різноманітних діалогів, написання творчих робіт.

У результаті аналізу програм і підручників сформульовано пропозиції для поліпшення програм та підручників: щодо програм – введення нових творів, теоретико-літературних понять, міжмистецьких та міжпредметних зв'язків; щодо

підручників – літературно-критичні та мемуарні доповнення до змісту статей, а також інноваційно-технологічні типи завдань для самостійного опрацювання.

Підсумки констатувального експерименту показали, що рівень вивчення ліричних творів у 5-7 класах за умови традиційного навчання недостатній. Запропоновано вдосконалити методику викладання поезії в середніх класах на основі компетентнісного підходу та парадигми особистісно-орієнтованого навчання.

3. Провідними принципами на уроках вивчення поезії вважаємо такі: націоцентризму (за Г.Ващенком), суґестивного навчання (за С.Пальчевським), діалогізму (за Г.Токмань), креативності (за О.Куцевол). Ці принципи мають особистісну орієнтацію, оскільки спрямовані на розуміння неповторності художнього світу вірша та духовно-естетичне самотворення особистості читача.

Для оцінювання навчальних досягнень учнів у вивченні лірики напрацьовано такі критерії: уміння виразно читати поезію; оволодіння навичками аналізу та інтерпретації ліричного твору; усвідомлення контекстного значення вірша; розуміння теоретико-літературних понять; розвиток літературно-творчих здібностей. На їх основі визначено рівні вивчення поетичних творів: високий; достатній; середній; низький.

4. Виразне читання ліричного твору оприявнює ступінь його екзистенційного прийняття учнем, осмислення, відчування. Для досягнення максимального ефекту запропоновано такі прийоми: залучення інших видів мистецтв під час декламації, поєднання виразного проголошення поезії з построєним тлумаченням, підготовка партитури.

Елементи аналізу вірша вводяться поступово, з ускладненням від класу до класу. Важливим є врахування жанрової специфіки вивчуваних творів, відтак запропоновано систему завдань для аналізу громадянської, інтимної, філософської, релігійної, пейзажної, сатиричної лірики. Читацька інтерпретація ліричного твору здійснюється шляхами: образного вираження перших особистих вражень від почутого вірша; тлумачення ключових образів тексту; індивідуального пояснення багатозначних чи непрояснених поетичних висловлювань. Для аналізу та інтерпретації лірики вважаємо за необхідне введення певних фонових знань з психології (поняття: почуття, переживання, думка).

Завдяки контекстному сприйманню ліричних творів (біографічному, історичному та загальномистецькому) підвищується рівень їх розуміння учнями. Особистісна орієнтація реалізується як проникнення у неповторний світ особистості поета, розуміння впливу на "Я" ліричного героя зображеної історичної епохи.

Складний теоретико-літературний матеріал слід подавати відповідно до психологічних закономірностей засвоєння підлітками абстрактних понять. Запропоновано класифікацію термінів, пов'язаних з лірикою (родові ознаки лірики; жанровий поділ; поетичні засоби мови; закономірності віршування); названо етапи їх опрацювання.

Під поетичними здібностями учнів розуміємо їх природний потенціал щодо написання віршів різних жанрів, есе про поетів, літературно-критичних розвідок, зразків "поетичної критики", перекладів. Розвиток цих здібностей відбувається шляхом творчих спроб за умови ситуації індивідуального вибору завдання.

5. Запропоновано такі види уроку вивчення ліричного твору: урок-занурення, урок одного ліричного твору, урок поетичної творчості учнів. Урок-занурення передбачає широке знайомство учнів з постаттю і творчістю поета, з використанням мемуаристики і звучання його віршів. Предметом вивчення на уроці одного вірша є високохудожній ліричний твір, який проголошується, аналізується, інтерпретується, подається контекстно, перекладається, стає об'єктом художньої рецепції читачів і, врешті, осмислюється як непроминальна національна культурна цінність. Урок поетичної творчості спрямовано на вияв і розвиток поетичних здібностей учнів, як філологічних, так і мистецьких.

6. Застосовано методи навчання літератури, запропоновані М.Кудряшовим; дібрано прийоми, які сприятимуть ефективному вивченню лірики у 5-7 класах. Реалізуючи метод творчого читання, варто користуватися такими прийомами навчання: поєднання виразного проголошення поезії з постфонним текстуальним тлумаченням, підготовка партитури, "Відображення думок на папері", "Склади строфу (вірш)", "Напиши листа другові (поетові)" тощо. Евристичний метод приведе до осмислення твору завдяки прийомам: робота з цитатою, інтерпретація висловлювання, порівняльного аналізу, "У ролі поета", телевізійного ток-шоу та інші. Дослідницький метод реалізуємо через прийоми: створення проблемної ситуації, "Пошуки скарбів", "Психологічний етюд", "Подорож у часі", "Презентація". Репродуктивний – "Відтвори правильно вірш", складання опорної таблиці або гриф-схеми, "Продовжіть думку" та інші.

У методичну систему введено елементи інноваційних педагогічних технологій: інтерактивне навчання, яке розвиває пізнавальну активність учнів; метод ейдетики, який надає можливість творчо працювати та фантазувати щодо власного сприймання поетичного твору; літературна гра, яка урізноманітнює навчальний процес та підвищує інтелектуальний рівень дітей; медіанавчання, яке допомагає візуалізувати матеріал та зацікавити ним учнів.

7. Експериментально доведено, що впровадження розробленої методики в практику роботи школи під час вивчення ліричних творів на уроках української літератури активізує роботу учнів з віршем, сприяє розвиткові їхніх творчих здібностей і читацької компетентності, зацікавленому ставленню до літератури як словесного виду мистецтва.

Результати дослідження, одержані в експериментальних і контрольних класах, підтвердили ефективність розробленої методичної системи особистісно-орієнтованого вивчення ліричних творів на уроках української літератури в 5-7 класах.

Перспективою дисертаційного дослідження є створення методичної системи поглибленого вивчення лірики на позакласних заняттях, інноваційної моделі розгляду поетичного твору в старшій школі.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Статті у фахових виданнях, затверджених ВАК України:

1. Черниш Н. Психологічні засади вивчення ліричних творів у середніх класах / Наталія Черниш // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" : [збірник наукових праць] ; за ред. В. П. Коцура та ін. – [18 випуск]. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – С. 258–262.

2. Черниш Н. Методика вивчення ліричного твору у біографічному, історичному та загальномистецькому контекстах (5-7 класи) / Н. Черниш // Гуманізація навчально-виховного процесу : [збірник наукових праць] ; за ред. В. Сипченка, В. Борисова та ін. – [5 спецвипуск, Ч. ІІІ]. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – С. 263–268.

3. Черниш Н. Вивчення екзистенційних мотивів української лірики в основній школі / Наталія Черниш // Теоретична і дидактична філологія : [збірник наукових праць] ; за ред. Г. Токмань, С. Нікітчиної та ін. – [9 випуск]. – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2011. – С. 539–546.

4. Черниш Н. Компетентнісний підхід до вивчення лірики в основній школі (мета, принципи) / Наталія Черниш // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" : [збірник наукових праць] ; за ред. В. П. Коцура та ін. – [21 випуск]. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – С. 307–310.

5. Черниш Н. Технологія вивчення теоретико-літературних понять, пов'язаних з лірикою / Наталія Черниш // Теоретична і дидактична філологія : [збірник наукових праць] ; за ред. Г. Токмань, С. Нікітчиної та ін. – [11 випуск]. – Переяслав-Хмельницький : ПП "СКД", 2012. – С. 97–107.

Статті, опубліковані в інших виданнях:

6. Черниш Н. Борис Степанишин і Євген Пасічник про особливості вивчення ліричних творів / Наталія Черниш // Теоретична і дидактична філологія : [збірник наукових праць] ; за ред. Г. Токмань, Н. Волошиної та ін. – [5 випуск]. – К. : Міленіум, 2008. – С. 181–190.

7. Черниш Н. В. Питання методики вивчення лірики у наукових концепціях Т. Бугайко і Ф. Бугайка / Н. Черниш // Наукові дослідження – теорія та експеримент 2008 : Матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 19-21 травня 2008 р. – Полтава : Вид-во "ІнтерГрафіка", 2008. – Т. 7. – С. 63–65.

8. Черниш Н. В. Алла Капська про проблему виразного читання ліричних творів / Н. Черниш // Розвиток наукових досліджень 2008 : Матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 24-26 листопада 2008 р. – Полтава : Вид-во "ІнтерГрафіка", 2008. – Т. 11. – С. 94–96.

9. Черниш Н. В. В. Нікольський та З. Рез про особливості вивчення ліричних творів у середніх класах / Н. Черниш // Наукові дослідження – теорія та експеримент

2009 : Матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 18-20 травня 2009 р. – Полтава : Вид-во "ІнтерГрафіка", 2009. – Т. 11. – С. 100–102.

10. Черниш Н. Українські вчені-методисти про особливості вивчення ліричних творів / Наталія Черниш // Теоретична і дидактична філологія : [збірник наукових праць] ; за ред. Г. Токмань, С. Нікітчиної та ін. – [6 випуск]. – Переяслав-Хмельницький : СДК, 2009. – С. 276–285.

11. Черниш Н. Теоретичні засади вивчення ліричних творів у 5-7 класах / Наталія Черниш // Гуманітарна освіта в технічних вищих закладах : [збірник наукових праць факультету лінгвістики Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету] ; за ред. О. Акмалдінової, О. Гнідан та ін. – [18 випуск]. – К. : ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2009. – С. 133–143.

12. Черниш Н. Психологічні основи вивчення лірики дітьми підліткового віку / Наталія Черниш // Підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності : теорія і практика : [збірник наукових праць] ; наук. ред. Коцур В., Євтух М., Доброскок І. – [випуск 2]. – Переяслав-Хмельницький : СКД, 2009. – С. 62–64.

13. Черниш Н. Діалогічний характер інноваційних педагогічних технологій в аспекті шкільного вивчення лірики / Наталія Черниш // Теоретична і дидактична філологія : [збірник наукових праць] ; за ред. Г. Токмань, С. Нікітчиної та ін. – [7 випуск]. – Переяслав-Хмельницький : СДК, 2010. – С. 305–314.

14. Черниш Н. Педагогічні засади вивчення лірики обдарованими дітьми-підлітками / Наталія Черниш // Навчання, виховання і розвиток обдарованої особистості : ретроспектива і перспектива : [збірник наукових праць / наук. ред. Коцур В. П., Шапран О. І. ; Укладач О. М. Сергійчук]. – Переяслав-Хмельницький : Видавництво "К С В", 2010. – С. 86–88.

15. Черниш Н. В. Домінантні принципи на уроках вивчення ліричних творів / Н. Черниш // Вісник науковця : Науково-популярний журнал. – Миколаїв : НУК, 2011. – № 3. – С. 131–134.

16. Черниш Н. Сучасні методи інтерпретації ліричного твору / Наталія Черниш // Підготовка майбутнього педагога в умовах реформування сучасної вищої освіти : проблеми, теорія і практика : [збірник наукових праць / наук. ред. Коцур В. П., Шапран О. І. ; Укладач О. М. Сергійчук]. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – С. 133–135.

17. Черниш Н. Вивчення лірики на уроках літератури рідного краю / Наталія Черниш // Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти : [збірник наукових праць] ; за ред. О. М. Куцевол. – Вінниця : ТОВ "Ландо ЛТД", 2011. – С. 167–170.

АНОТАЦІЇ

Черниш Н. В. Особистісно-орієнтоване вивчення лірики на уроках української літератури в 5-7 класах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література). – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2013.

У дослідженні визначено теоретико-літературні, психолого-педагогічні та методичні основи особистісно-орієнтованого вивчення лірики у середніх класах. Запропоновано методичну систему, спрямовану на індивідуальне сприйняття, осмислення, виконання ліричного твору. В основу системи покладено принципи націоцентризму, суґестивного навчання, креативності та діалогізму.

Методика містить комплекс методів та прийомів роботи на всіх етапах шкільного розгляду вірша. До системи введено інноваційні технології навчання, подано нові види уроку вивчення лірики.

Експериментально доведено, що завдяки реалізації запропонованої моделі учні опановують теоретико-літературні поняття, пов'язані з лірикою, набувають навичок виразного читання, у них формуються уміння аналізувати та інтерпретувати вірші, розвиваються творчі здібності.

Ключові слова: ліричні твори, особистісно-орієнтоване навчання, учні-підлітки, українська література, виразне читання, аналіз та інтерпретація, інноваційні технології навчання, творчі здібності.

Черныш Н. В. Личностно-ориентированное изучение лирических произведений на уроках украинской литературы в 5-7 классах. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинская литература). – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2013.

Диссертационное исследование посвящено проблеме личностно-ориентированного изучения лирических произведений в средней школе. В работе проанализированы литературоведческие, психолого-педагогические и методические источники по теме работы.

В диссертации раскрыты родовые особенности лирики, прежде всего влияющие на методику ее школьного изучения. Истолковано понятие лирика; обобщено современное понимание таких черт, как ассоциативность, метафоричность, суггестивность; проанализированы жанровые классификации; рассмотрен образ лирического героя; определены закономерности построения стихотворения. Подаются теоретические положения об интертекстуальности и национальной специфике лирики.

Системно изложены возрастные особенности учеников-подростков в аспекте восприятия ими лирических произведений. Рассмотрены такие психологические процессы, как развитие внимания, памяти, мышления, воображения, восприятия, наблюдения, речи и поэтических способностей.

Проанализировано внедрение в образовательную деятельность инновационных технологий обучения, повышающих эффективность педагогического процесса. Сосредоточено внимание на личностно-ориентированном, интерактивном, суггестивном, ноосферном обучении. Обозначены пути применения мультимедийных средств.

Прослежены в диахроническом и синхроническом аспектах рекомендации отечественных и зарубежных методистов относительно изучения поэзии в средних классах общеобразовательной школы.

В исследовании предлагаются составные литературной компетентности, которые следует сформировать у школьников во время изучения лирических произведений, и принципы, которые станут ведущими в этом процессе (нациоцентризма, суггестивного обучения, креативности и диалогизма).

В качестве основы диссертационного исследования принята классификация методов Н. Кудряшова. Разработаны такие методы, как: творческое чтение, эвристический, исследовательский и репродуктивный. Внесены новые положения в толкование этих методов, к каждому из них подобран ряд приемов обучения, способствующих эффективному изучению лирики в 5-7 классах.

Разработана методическая модель обучения выразительному чтению поэзии; истолковано понятие "анализ" и "интерпретация" лирического произведения; осмыслено контекстное изучение стихотворений; рассмотрена технология усвоения теоретико-литературных понятий, связанных с лирикой; смоделировано развитие поэтических способностей учащихся.

Предложена авторская классификация уроков: урок-погружение, урок одного лирического произведения, урок поэтического творчества.

Определены критерии оценивания учебных достижений учащихся в постижении лирики, описаны уровни их знаний и умений. Анализ результатов внедрения методической системы в учебный процесс ряда школ свидетельствует об эффективности разработанной методики. Проведенное сопоставление знаний и умений учащихся контрольных и экспериментальных классов показало значительное расхождение в уровнях, что подтвердило выдвинутую гипотезу.

В результате проведенного исследования были сформулированы выводы о том, что реализация предложенной методической системы ведет к личностному прочувствованию и глубокому пониманию лирических произведений, повышению уровня общего литературного развития личности, формированию умений анализировать и интерпретировать поэтический текст, развитию творческих способностей подростков.

Ключевые слова: лирические произведения, личностно-ориентированное обучение, учащиеся-подростки, украинская литература, выразительное чтение, анализ и интерпретация, инновационные технологии обучения, творческие способности.

Chernysh N.V. Personality-oriented study of the lyric poetry on the lessons of Ukrainian literature in the 5-7 classes. – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.02. – Theory and Methods of Teaching (Ukrainian literature). – M.Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2013.

In the dissertation theoretical-literary, psychological-pedagogical and methodical fundamentals of the personality-oriented study of lyric poetry in the secondary classes have been determined. The methodical system that is directed on individual perception, comprehension, rendition of lyrical writing has been proposed. The principles of natiocentrism, suggestive studies, creativeness and dialogism have been used in the basis of the system.

The methodology contains the complex of methods and the ways of work at all stages of school study of the poem. The innovational technologies of study have been put to the system; modern models of lessons study of the lyrics have been given in it.

It has been proved experimentally that thanks to the implementation of the proposed model, the pupils acquire theoretical and literary concepts associated with the lyrics, they acquire the skills of expressive reading, they are formed the ability to analyze and interpret the poems, they are developed the creative abilities

Key words: lyrical writings, personality-oriented study, teenagers, Ukrainian literature, expressive reading, analysis and interpretation, innovational technologies of study, creative abilities.

НБ НПУ

100127292

Підписано до друку 22.03.2013 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 110
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26